

Skrøner i skrift og kæft

Publ. i Tillæg til Information: Børn bruger bøger, 24.11.83.

De rablende fantasier om Uglspil og Münchhausen og deres børne- og tipoldebørn. »Løgnehistorier«, der alle dage har været for rabiater til de herskende interesser i børneopdrættet.

Der sidder tre drenge henne i børnehaven. De kom ind på voksne og deres cigaretter, og hvad de ville gøre ved deres mors cigaretter, når de kom hjem.

Den første siger: »Når jeg kommer hjem, så tar jeg min mors cigaretter, og så klipper jeg dem i stykker«.

Så siger den anden: »Når jeg kommer hjem, så tar jeg min mors cigaretter, og så brænder jeg dem – én ad gangen«.

Så siger den tredje: »Når jeg kommer hjem, så tar jeg min mors cigaretter, og så går jeg ned på gaden og smider dem i en hundelort – og så går hun ned og tar dem op fra hundelorten«.

Den historie siger bedre end en hel hoben forklaringer, hvad afhængighed er (– så går hun ned og samler dem op fra hundelorten). Den siger mere end det. Småfyrene sidder dér i sikker bevidsthed om, at de har fundet et af de virkelig bløde punkter. Dér, i det med cigaretterne har de den voksne. De laver sådan en slags planlægning af mulige aktioner, der kan vende op og ned på magtforholdene.

De ved nok godt, at det ikke er til for at virkeliggøres, så de kan roligt lade fantasiene spadsere ud i groteske overdrivelser, hvor de får stikket hjem i et godt grin. Ad

den omvej får de sagt en sandhed, udtrykt sig selv og deres erfaringer om livet med de voksne, altmens deres skrøne, grin og samvær skaber en befriet plet midt i misæren.

Bedstefar og tipoldefar

Pral er det, de er ikke et hår bedre end deres bedstefar, Münchhausen, men har også hans evne til at trække sig selv op ved håret fra sumpen. Den rolle, de tildeler sig selv i historien, er til gengæld slet ikke bedstefar Münchhausens. Han er en pæn dreng, når det kommer til stykket – generalers, kejseres, sultaners og fine frøkners yndling – i overdreven grad faktisk. Han præsterer det utrolige af alt det rigtige.

Inde i historierne er det deres vidtberygtede tipoldefar, Uglspil, de tar efter. Det er efter ham, de har sansen for overhundredenes bløde punkter. De sidder og øver sig i både bedstefars og tipoldefars metode, uden at vide det. For de kender givetvis hverken Münchhausen eller Uglspil. Men det kan de komme til. I den strøm af mere eller mindre udvandede, mere og mindre ligegyldige udgivelser af klassikere, der kommer i disse år, er der også nogle, som er helt fine at få frem igen, således Uglspil og Münchhausen.

Når det vrimler med klassikere nu (selv Perlebøgerne sidder atter i annoncerne og mjaver efter købere), så skyldes det flere ting, dels er der den stadigt hærgende nostalgi, dels er der en vis retningsløs

rådvildhed på børnebogsfronten (analfabetismen lurer efter sigende atter på den opvoksede slægt), dels er klassikere billige og tilgængelige for forlagene og afsætningen nok nogenlunde tilregnelig, selv for et vist kvantum pragtudgaver. Satsning på en ordentlig nyudvikling er straks mere problematisk, selv om det er det, der især er brug for. Skidt og kanel i én sulten kværn. Fremfor det sejere og mere usikre at udvikle de børnebøger, der er brug for i forhold til nutidens børneliv.

Et jav af skrøner

Münchhausens rejser og eventyr er der god brug for. Det er der for skrøner, der er godt fortalt, især da når de som disse er drevet derud, hvor grotesken kommer til at lyse af verdens og fantasteriets forunderlighed, uden at den derved mister i grin og jordforbindelse. Som for eksempel i skrønen om den gennemsprittede russiske general uden hovedskal, hvis blotte hjerne Münchhausen illuminerer ved i al fredsommelighed at sætte en tændstik til.

Bogen er en tour de force, en rablende kæde af skrøner. I denne udgave bliver den noget forpustet, ét jav fra skrøne til skrøne, hvor den næste æder den foregående. Der er sparet for meget på papiret. Der er forkortet og bearbejdet – ikke sådan at episodernes antal er væsentlig mindsket, det havde måske været bedre – men sådan at fortælleren og hans snak er skivet ned. Og det er skade, for det er noget af det afgørende ved bogen. Lige så vigtigt som de bare skrøner. Hvad var der ved historien om russer-generalen, hvis det ikke var for det, at der blev sat ild til brændevinsdampene: denatureret råsprit.

Vilhelm Møllers oversættelse og Lademanns udgave i serien *Store fortællere* er bedre. Dér opdager man, at der faktisk er

en dimension af ro i hvirvelen. Den ligger dels i det forhold, at grotesken får mulighed for at slå over i det underfulde (og der skal rum til, for at det kan ske, også typografisk), dels i diktionen, fortællerens stemme og hans metode: det formfuldendte praleri. Løgn over løgn fortalt med den »skæreste« uskyld.

Udgaven her er ikke dårlig. At bearbejde det gamle til læselighed er ej heller nogen dårligdom, men at modernisere i retning af det gnidningsfri er en gal vej. Man undervurderer børn i det stykke. De har tværtimod sans for form. Pral, og hvad dertil hører af stress, er noget af det, der kan forgifte et barneliv, men det er også en kunststart; de dyrker den med en vis virtuositet, og så kan det blive til noget nær det modsatte: hvem gør det mest fantastiske ved det, man ellers ligger under for og mobber hinanden med.

Münchhausens metode er dem ikke ukendt. Den er essentiel for bogen. Det er ikke bare pral og overdrivelse, det er pral drevet ud over kanten, hvor det bliver parodi på helteattituder, mandsidrætter og dertil knyttede mandsagtige dyder og forknyttende pral. Den dimension ligger især i tonen, i den højstemte omstændelige, tørt »naive« beretterstil. Det er dér Münchhausen bliver en praleriets hero og antihelt i ét. Dér er han suveræn. Og kan virke befriende selv for en fumler. Det er nok af samme grund, at mange børn elsker Poul Nesgård's facon – han har lært metoden, fx når han gir den som reporter. Selv om det går som kæp i hjul, så er hemmeligheden, at der er ro i det. Tid og rum også i layouten og for fortælleren.

De undertryktes helte

Netop det er der i Eske K. Mathiesens *Den ny Uglspil*. Han har fortalt historierne på ny, har holdt sig mere og mindre til de gamle, har skåret nogle fra og skåret andre til. Det er en fremragende bog. Et eksempel til efterfølgelse, når det gælder den slags bearbejdelser. Bogen er anmeldt, så jeg skal indskrænke mig til blot at anbefale den.

Münchhausen er en finere type end *Uglspil*, han er noget nær en slags herremand. En af dem, *Uglspil* driver sit spil med. *Münchhausen* har sikkert aldrig været forbudt som folkebogen om *Uglspil*, selv om det vist var lige ved i Prøjsen. For ham, der har skrevet den, var en slags *Uglspil*. Han svindlede, måtte flygte, skrev siden i eksil bogen og fik som tilgift en slags hævn. Selve bogen er en art *Uglspil*-nummer med de fine i Prøjsen.

Uglspil er de undertryktes hero. Han stammer fra bondeoprørens tid. Historierne om ham var den oprørskhed, der kunne overleve i underklassen, da de var nedkæmpet. Christian firtals forbud kunne ikke tage livet af ham. Hans liv var ikke bare bogstaveligt. Han gik under jorden og levede videre i kæften på folk, ligesom resten af familien, der også færdes i folks skrøner, skæmteeventyr og deslige. Nogle af familiemedlemmerne driver stadigvæk deres spil i munden på børn, således oldebarnet Peter Wessel og tipoldebarnet Lille-Per.

Midt i strømmen af nyudgivelser af klassikere, fantastiske fortællinger og eventyr skal man stadig lede efter den type fortællinger. De har alle dage været anset for tvivlsomme, ligefrem skadelige for børn. De er ikke blevet lyst i kuld og køn som børnelitteratur. De har været for rabiate, for oprørske i forhold til de her-

skende interesser i børneopdrættet. Autoriteterne og de artige bliver for meget til grin. Forbudt er de vel ikke længere. Men man ser dem sjældent.

Her ligger ellers en tradition, stof, metoder og gode grin, som nok kunne være værd at tage op, tage ved lære af, og som børn og unge måske endda kunne have brug for i deres kulturelle praksis. Det siges jo, at de knapt gider åbne en pæn bog mere. Det passer nok ikke, hvad der passer er snarere, at de som trolde lugter opdragerblod og fremmede viljer med hvem og hvad de skal være. De er blevet mere allergiske over for den slags her på det sidste som tidens greb strammer til.

Uglspils tipoldebørn er til gengæld begyndt at gøre sig bemærket. Stadig mere gedulgt, som når de i ly af mørket går og sprayer på betonmurene. De finder stadigvæk de bløde punkter med præcision, om end de punkter er blevet noget hårde i det i vore dage. *Uglspil* kunne trods alt nøjes med at få præster til at rende fuldt udrustede efter en nøgen pige.

Tidsbastarden Heinrich Hundekok

Der er tegn på, at der er ved at blive brug for *Uglspil* og hans yngel igen. Det er således betids, at Eske K. Mathiesen også har lavet sådan en unge på *Uglspil*. Det er blevet en slags tidsbastard, noget i retning af *Uglspils* sønnesøn og Eske K.'s bedstefar med en god slump Robin Hood krydset ind i mellemrummet. *Heinrich Hundekok* hedder han.

Han begynder sin karriere som hundekok for tyskergreven Franzenborg nede i Sønderjylland. Så fik han pisk, fordi han tog greven på ordet. Det er noget nær det værste sted en greve kan blive taget. Men Heinrich undslap og siden brugte han al sit liv og opfindsomhed til at gøre grin

med tyskerne og de rige – og præsterne.

Han snører de rige og griner med de fattige En anarkist, der glimtvis får vendt op og ned på magtbalancen. Det sker fortsat tit ved, at han tager de magthaveriske på ordet, som dengang da han *gav hækken en omgang, slog græsset*, og satte kartoflerne – han lavede sgu små stole af pinde og satte dem på. Chefgartneren røg lige i dårekisten i Slesvig, hvor han gik og kommanderede med edderkopper.

Eske K. Mathiesen fortæller hans historie i en række episoder, hvor både *Uglspils* og eventyrheltenes bedrifter genoplives. Samtidig oprulles som baggrund livet under tysker- og herremandsvælde. Beretterstilen er ligeledes et greb tilbage, til den gammeldags fortæller, som direkte forholder sig til læseren og historien. Hundekokkens meriter er lynhurtige også i replik og tanke, men der er samtidig ro i beretningen, tid til både at holde sig på maven af grin og opdage, hvad der er på færde i omegnen. Der er ingen effektjageri, virkningen får rum og tid til at komme frit frem og lade sig opdage.

Nok er både hovedpersonen, stof, sprogform og fortæller en art tidsbaster, men de er det på den måde, at nogle kvaliteter forbindes i en fuldt moderne udtryksform. Således er der basis for, at bogen også for sin del kan få den brugsværdi, den hævder for hundekokkens vedkommende: »*Den opblæsthed, det dumme hovmod, som vi har mødt i bogen, lever stadig i bedste velgående og kan stadig bekæmpes med et godt grin. Det har øvrighed af hvad slags den er, aldrig kunnet lide*«.

Kæft og kæft imellem

De tre bøger som er omtalt her, har alle suget næring af mundtlige fortælleformer der har floreret folk imellem. Deres temaer og metoder har været i brug alt efter, hvordan folks erfaringer, behov og betingelser nu var. De er enkle, robuste og spirekraftige under forskellige omstændigheder. At de stadig er livskraftige, vidner bl.a. børnenes fortællinger om. De Lille-Per-historier, som findes på siderne her, er godt nok filet til af mig, men kilden er nogle historier, der går om en dreng, der hedder noget helt andet og går oppe på skolen.

Bøgerne her fragter disse områder med sig. Nu om dage, hvor forbindelsesvejene til den mundtlige kultur er afskåret, og hvor også vejene mellem børnenes og de voksnes liv er trange, kan bøger være forbindelsesled. De kunne have den funktion at formidle, stå i et vekselvirkningsforhold til en produktiv kulturudøvelse. Det gør de sjældent. Jeg tror, at de her omtalte bøger har sider, der vender den vej, rummer brugbare motiver og greb, måder at gå til værks på virkelighed og udtryk.

Muligvis kunne en sådan brugbarhed yderligere udvikles i forsøg med at omsætte æstetikken, metoderne og temaerne i nutidigt stof og udtryksform. Ikke blot en modernisering, men en aktualisering i former, som er rettet mod brugernes produktive virksomhed. Lille-Per-historierne viser om ikke andet, at den mulige vekselvirkning er der. Én af de ting, der trænger sig på er at udvikle brugbare børnebøger, bøger, der også kan tages i brug i egen livspraksis.

Der er på den led en genuin kerne i klassikerbølgen. Såvidt den svarer til et læserbehov, er den udtryk for et behov for fortællinger, skrøner, for opdagelsesrejser

i den videre verden og dens undere og vel for selv at få fortalt og udtrykt sin virkelighed.

Skrønen kan være god i sig selv. Det gør den ikke ringere, hvis den også er aktivt element i fremstillingen af ens eget liv. Det er den udveksling, den suger næring af. Udsugning bliver det, i det øjeblik det er adskilte sfærer, og forbindelsesvejen mellem fiktionens (fantasiens) rum og realiteternes verden er spærret. Sådan som det

er i diverse medieprodukter, hvor gamle travere er fyret op med skarp sovs, eller i produkter, hvor de pæne bagtanker laver samme hvide snit.

Münchhausens vidunderlige rejser og eventyr. 120 s., kr. 78, 00. Sesam 1983.

Den ny Uglspil af Eske K. Mathiesen. 128 s. Vindrose. 1982.

Heinrich Hundekoks bedrifter af Eske K. Mathiesen. 112 s. Gyldendal 1983.

